

## Károlyi Mihály útja

**E**bben a politikusban, a Károlyi Mihály immár történelmi alakjában, van valami lenyűgözően rendkívüli. Nem politikai zsenialitása az, ami kivételessé teszi — noha tudott egy-egy adott helyzetben megdöbbentő politikai éleslátásról is tanúságot tenni — nem is az intellektuális nagysága az, amivel ki-magaslóvá vált.

Ami egy egykori magyar gróf történelmi alakját izgatón érdekessé és kivételessé teszi, az az ő tragikumba ívelő következetes életútja, melyre nemcsak Magyarországon, de a korabeli Európában is hiába keresnénk példát.

\* \* \*

A parlamenti pártok, a választási küzdelmek és általában a polgári parlamentek bonyolult mechanizmusával együtt alakult ki a politikusnak egy különleges típusa. Mint a kereskedő az üzletkötésekből, az ügyvéd a pörökből, a politikusnak ez a modern típusa a politikai életből él; abból, hogy vannak különböző, népszerűségért illetve hatalomért versengő politikai pártok. A parlamenti és a közéleti politikai csatáknak és csetepatéknak ez a modern condottiere-je érdekeknek és érdekcsoportoknak váltakozó szerénscsűjű harcaiban aszerint választja és válogatja a pártját, hogy mint reméli legjobban befektetni és kamatoztatni egyéni képességeit. Ha nincs társadalmi rangja, gazdagsága, összeköttetései, akkor csak kivételes szerencse, ha a már hatalmon lévő párt mindjárt befogadja; általában előbb szívós küzdelemben és éppen az ellenzék tribunjaként kell kitűnnie. Ebben a stádiumban a politikának ez a condottiere-je összevetésig hasonlít — s igyekszik is, hogy összevetésig hasonlítson — az emberhez, aki nem hasonlít hozzá: az emberhez, aki egy nagy, életet betöltő igazság előharcosa, lázadó fanatikusa. Ezzel a látszattal veri fel a maga értékét, így biztosítja magának — esetleges évtizedes kitarítás eredményeképpen — hogy majd adott pil-

lanatban legyen mit eladnia, s hogy valóban nagy árat megérő tetemes nyereséget jelentsen azoknak, akiknek bajtársává szegődik vagy éppen vezérükké válik.

Tévedés volna azonban a parlamenti condottiere-nek ezt a típusát egyszerűen kalandornak tekinteni, aki kezdettől fogva tudatosan csal és hazudik. Csak a megtett út végének a távlatából tűnik úgy, mintha tervszerűség lett volna útjában. Valójában azonban ezek az emberek egyáltalán nem kalandorként indulnak el, csak ambíciókkal, melyek lendületet adnak szavaiknak és gesztusaiknak. S mint minden nagy lendületben, az övékben is van valami — ha nem is önzetlen, de — őszintén önfeléd. S ha kalandorrá válnak, ha kalandorként érik el ambícióik megvalósulását, a személyes karrier csúcspontját — egy csúcspontot, mely az egész hozzá vezető útnak a meghazudtolását és megtagadását jelenti — ez annak a következménye, hogy a parlamentnek, a politikának, mint »métier«-nek a logikája elkorcsosított és végül kiszorított minden más erkölcsi természetű logikát.

A világ minden parlamentjének történelmi galériájában különböző változatokban és különböző árnyalatokban ott szerepel ez a típus. Alexandre Étienne Millerand köztük annyiban kivétel, hogy még a nem mindennapi kitartás és a feltétlen elszántság is csak ritkán részesül olyan jutalomban, mint ahogy az ő esetében történt. Ez a fiatal ügyvéd és újságíró, aki szocialistaként indul és mint szocialista képviselő ragyogó és fulmináns szónoklatban minden földi javak köztulajdonbavétele mellett tör lánzsát, három évvel később egy szolid polgári kormányban kereskedelmi miniszterként folytatja karrierjét, s némi szünet után mint a munkaügyek minisztere éppen ő az, aki a francia vasutasok nagy sztrájkját vaskézzel letöri, hogy aztán az első világháború kitörésekor már hadügyminiszterként teremtsen meg az előfeltételeket ahhoz, hogy mint a jobboldal jelöltjét, megválasszák a francia köztársaság elnökévé — a parlamenti condottiere esetében is ritkaság a merész álmok ilyen teljes megvalósulása. Ez azonban nem változtat azon, hogy épp ez a condottiere, mint típus számtalan változatban, nagyobb vagy kisebb szerencsével, de a világ minden parlamenti demokráciájának szerves produktuma.

Aristide Brand — aki 1906-tól kezdve haláláig számtalan kormányban miniszter és miniszterelnök, és mint miniszter többek között ugyanúgy egy vasutassztrájknak mozgósítás és rendőrség által való sikeres letörésével szerez bokros érdemeket és bizonyítja be, hogy keresztülviszi azt, amit akar — tudvalévően szintén úgy kezdte politikai pályafutását, hogy Jean Jaurès-szel együtt

alapítója volt a »L'Humanité«-nak és mint szélső baloldali tribun a munkásság tömegsztrájkhoz való jogáért szállott síkra. De minek folytatni a bal- és szélső baloldalon induló és a szélső jobbal végződő karrierok listáját Millerandtól Lavalig és Doriotig?

Bármilyen nagy is az egyéni változatosság a típuson belül és a különböző országokban, s bármennyire különböző méretűek is a sikerek s ha az ilyen pályák nem egyszer azzal végződnek is, hogy hősük megkapja ugyan a jutalmát, de azután a jutalmazók számára is használhatatlanná, sőt terhessé válik — szabály az, hogy mindig és mindenütt a bal és a szélső baloldal soraiból szerzik a jobb és a szélső jobboldali politikai pártok a maguk legbuzgóbb, legkíméletlenebb, legengergikusabb és legkevésbé skrupulózus szószólóit és nem egyszer Mussolini-szerű hadvezéreit.

Ez a szabály minden államban, amit, ahogy mondani szokás, parlamentárisan kormányoznak.

Viszont se Franciaországban, se más parlamentárisan kormányzott államban nincs sok példa a fordított esetre: arra, hogy valaki fokozatosan vagy hirtelen elhatározással a jobb vagy épp szélső jobboldal soraiból életre-halálra a bal vagy épp a szélső baloldalhoz szegődött volna, s hogy ellenállhatatlan vonzást gyakorolt volna rá az a politikai harc, mely nem miniszteri tárcával, hanem üldöztetéssel, börtönnel s a történelem tanúsága szerint még végzetesebb »jutalmakkal« is kecsegtetett. De van erre is egy példa: a magyar arisztokráciának, a feudális magyar oligarchiának példátlan renegátja, gróf Károlyi Mihály.

\* \* \*

»Egy egész világ ellen« — ez a címe Károlyi Mihály emlékiratainak, melyeket 1922-ben, Dubrovnikban írt meg. Ezt a könyvet éppúgy mint emlékiratainak azt a másik részét, melyet három évtizeddel később fejezett be, megkülönbözteti a XX. századbeli államfők, hadvezérek, vezető politikai személyiségek emlékiratainak garmadájától az, hogy történelmi tények és események ismeretése, tárgyi összefüggések és hátterük feltárása, történelmi szereplők jellemének személyes élmények alapján történő megvilágítása mellett, Károlyi emlékiratai vallomások könyve is, éppannyira história, mint emberi dokumentum. Olyan politikus emlékiratai, akinek számára a politika és a saját politikai tevékenysége sose jelentett perspektívátlan »napi politikát«, szűklátókörű »métier«-t, hanem igazságszomjat, az emberi szenvedés elleni lázadás, az emberrel való szolidaritás dinamikus kifejezését, az erkölcsi

felelősség átéléséből eredő életet betöltő szenvedélyt. Ami sorszerűen meghatározta ennek az embernek az egész politikai útját és politikája tartalmát, az első sorban nem ideológia; hanem egyéni erkölcsi szenzibilitása. És ez az, ami mintha nagy művész komponálta volna meg, valóban egyetlen, következetes egésszé tette ezt a dramatikus fordulatokban gazdag, tragikus és mindvégig a saját benső erkölcsi logikájához hú életet. Nem véletlen, hogy már első emigrációjában, 1922-ben, Dubrovnikban írt emlékiratai intím vallomással kezdődnek:

»Az első vizitkártyám«, amelyet nemzetségem a grófi koronával ékesítve adott le a történelemnél, lent a sarokban e szomorú szavak olvashatók: *szatmári béke, 1711*. Ez a béke a magyar nemzetnek oly szabadságharcát fejezi be, amely nemcsak az alkotmányért, hanem a jobbágyok keserves sorsának jobbrafordulásáért is folyt... ezt a békét a Rákóczi-féle szabadságharc legbátrabb és győzelmeiben leggazdagabb hadvezéreinek egyike fegyverlerakásával tette lehetővé, aki ezért a császártól grófi címet s az elkobzott javakból dúsan mért dotációt kapott. Ez a generális Károlyi Sándor volt, az én őszám. Gyakran gondolok rá. Az én őszám... a császár embere lett és megkapta a bérét. És miközben az ő családja fölvirágzik, II. Rákóczi Ferenc száműzetésben él és halálos ágyát az emigránsok egy maroknyi csoportja állja körül. De Rákóczi nevével a zászlón még húsz év múlva is jobbágylázadást szítanak Magyarországon. Rákóczi halálos órájára is sokat kell gondolnom mostanában.

Szeretném földézni a percet, amikor először éreztem meg tudatosan, hogy én Sándor ősapám életét élni nem tudnám és nem tudtam volna soha. De e perc emléke homályba vész. Tizenkét-, legfőljebb tizenhároméves gyerek lehettem, amikor valami könyvben, talán a főtí könyvtárban rábukkantam egy lapra, amelyből kiderült, hogy a magyar népgyalázatnak érzi a fegyverlerakást a nagymajtényi síkon és árulónak tartja Károlyi Sándort... Első nyilvános beszédeim egyikében céloztam rá, hogy a szatmári béke nem volt dicsőséges, és hogy a grófságot, amely nyomában járt, vissza kellett volna utasítani. Családom elérte a célzást és egy pár rokonomtól akkor kaptam az első támadásokat.

Mindez messze elmaradt mögöttem. Én leszámoltam. Ami részem a hűbérben volt, amelyet soha el nem fogadtam volna, én visszaadtam annak, akit illet: visszaadtam a magyar népnek és elindultam azon az úton, amelyre ősapám helyén léptem volna: az emigráció útján. Rákóczi bujdosó társainak legkisebbikével

cserélnék; de nem cserélnék azzal a nagyszerű és ragyogó férfiúval, aki becsületével fizetett a rangért és a gazdagságért, amelyet negyvenharmadik életévig magam is élveztem.»

\* \* \*

Károlyi balsejtelmű, melanchólikus vallomása: »Rákóczi halálós órájára is sokat kell gondolnom mostanában« — arra vall, hogy akkor, 1922-ben, Károlyi már befejezettek tekintette politikai pályáját, s könyvét »Egy egész világ ellen« nem annyira programnak, mint inkább végrendeletének szánta. Politikai végrendeletnek, melyben számót vet magával, elmondja, hogyan öszszegezi és értelmezi dramatikus fordulatokban gazdag életét, az utat, melynek az állomásai és a vége — akkor azt hiszi, hogy már elért a végére — őt magát is meglepetésként érték. Annak az embernek a meglepődöttsége ez, aki szubjektíve nem forradalmár, de tettei és az élet spontánul forradalmi tettekké és forradalmár életévé váltak.

»Ha ezekre a napokra visszatekintek és fölteszem a lelkiismeretemnek a kérdést: mi volt a végső, a döntő ok, amely végleg átűzött a demokrácia táborába, azt kell felelnem, hogy ez az ok — Tisza volt« — állapítja meg ő maga 1922-ben.

Természetesen nem gróf Tisza István személye, hanem az a magyar hűbéri oligarchia, az az úri Magyarország, amely Tisza alakjában és módszereiben, anachronisztikus és brutális úri gőgjében és önkényében a maga szellemének és eszményeinek hamisítatlan megtestesülését és diadalát ünnepelte. Tisza, aki úgy fogja fel és úgy praktizálja a magyar parlamentarizmust, hogy a képviselőház ülésterméből fegyveres pandurokkal dobhatja ki a szófogadatlan ellenzéki képviselőket, Tisza, aki az ország tízmillió nem-magyar lakosát jogfosztással, korrupcióval és terrorral akarja magyarrá kényszeríteni, s magát a magyar népet csak mint a magyar hűbérurak predesztinált cselédségét, csak mint szolganépet hajlandó számbavenni, Tisza, aki mikor 1912-ben a parlament előtt munkások vére folyik, akik tüntetni mertek választó jogért, mint az országgyűlés elnöke a sortüzekről visszhangzó épületben úri hidegvérrel még csak fel se függesztette a Tisztelet Ház ülését, mivel, hogy a magyar parlament — ahogy a képviselőház urainak dörgő tapsától kísérve kijelenti — »nem vénasszonyok testülete és nem népjóléti intézmény« — Tisza a magyar úri erényeknek ez a megtestesítője teszi Károlyi számára, az ország akkor egyik leg-

gazdagabb hűbérura számára személyes erkölcsi problémává és feladatává a politikát.

Ez, éppen ez az, ami Károlyi Mihály egész életének s életétől elválaszthatatlan politikai pályafutása különleges, mély emberi pátoszt ad. Ő nem főúri dilettáns, aki mellesleg politikával is foglalkozik — azaz, ha kezdetben talán nem is keresett a politikai életben való részvételeken többet, mint rangjának megfelelő, löversenyhez vagy más közéleti szerepléshez hasonló időtöltést, a politika valóban sorsává vált, nem térhetett ki az elől, hogy sorsául válassza a politikai küzdelmet. Szenvedélyes politikai harcosná nem annyira valami meghatározott ideológia teszi, hanem sokkal inkább és első sorban fokozatosan tudatossá váló spontán erkölcsi akarat, a saját osztályhelyzetéből adódó erkölcsi természetű kényszer.

Ellentétben a forradalmárral, akinek megvan a maga világos koncepciója az elérendő célról, és aki előre tudja, akarja és vállalja minden kockázatával és áldozatával a céljáért való harcot, Károlyi, aki semmiképp se indul forradalmárnak, de facto forradalmárrá lesz, mert egyéni hajlamaitól függetlenül egyéni kiváltságos helyzete és az események olyan alternatívák elé állítják, hogy újra s újra elkerülhetetlen erkölcsi kényszerré válik számára összeütközésbe kerülni és szembefordulni a maga kasztjával. És minthogy ez az ő harca nem elvont térben, hanem szükségképp meghatározott történelmi helyzetekben és nyilvánosan történik, nem maradt és nem maradhatott csak a magyar mágánások belső ügye; hogy Tiszát az ő országgyűlési urai ünnepezték, amikor Budapest népének követeléseit kardlapozó csendőrökkel és gyilkos sortűzekkel némítja el, úgy Károlyit, aki az országgyűlésnek és az országnak ezekkel az uraival száll szembe, az ország forradalmi erőinek a rokonszenve, várakozása és növekvő lelkesedése kíséri — kíséri és inspirálja és elkötelezi a magához és a harcához való kitartó, mindig merészebb konzekvenciákat vállaló hűségére.

Hogy kezdetben mennyire nem tudta, hová vezet az útja, arról igen világosan tanuskodik Tiszával való párbaja. Tisza, mint az országgyűlés elnöke, fegyveres pandurjaival dobhatja ki ugyan az ellenzéki képviselőket, köztük Károlyit is, de az ő számára magától értetődik, hogy a kaszt tagjai felette állnak a politikai ellentéteknek. A kaszt szemében az országház dunaparti gótikus palotájának s mindannak, ami ott történik, nem lehet komoly hatása az ország legexkluzívabb és legfontosabb intézménye, a

magyar főurak Nemzeti Kaszinójának benső életére vagyis az uralkodó kaszt tagjainak szolidaritására. A Nemzeti Kaszinó tagjai mindenekelőtt és mindenekfelett a Nemzeti Kaszinó tagjai, emellett minden nézeteltérés, pillanatnyi ellentét egyszerűen el-törpül. A Nemzeti Kaszinóban tehát gróf Tisza István, mintha semmi se történt volna, barátságosan üdvözli gróf Károlyi Mihályt.

»— Szervusz. Hogy vagy?«

Tisza csak konzekvens. Károlyi azonban épp a Nemzeti Kaszinónak ez ellen a szelleme ellen lázadva nem fogadja a többször megismételt üdvözlést, viszont — groteszk módon — mikor erre megjelennek nála Tisza párbajsegédei, Károlyi a magyar demokratikus politikai követelések képviselője, természetesen tartja éppúgy mint Tisza, hogy politikai ellenfelével való ügyét a középkori becsületkódex szabályai és szertartásai szerint grófi színvonalon párbaj formájában tisztázza. A segédek — bárók és grófok — megállapítják az istenítélet föltételeit: párbaj nehéz lovasági kardokkal, bandage nélkül, végkimerülésig. S harmincnégyezer csapnak össze. Gróf a gróffal. Alig két esztendővel a világháború kitörése, s alig hat esztendővel azelőtt, hogy Károlyit, mint a magyar demokratikus forradalom legnépszerűbb vezérét a magyar köztársaság elnökévé választják.

\* \* \*

S mégis, teljesen hamis volna az az elképzelés, hogy Károlyit egyszerűen az események sodorták egyre inkább balra.

Igaz ugyan, hogy 1918, az az év, melyet Magyarország történelmében az ő nevével, a Károlyi-forradalom évének neveznek, Magyarországon éppúgy mint világszerte a viharosan emelkedő forradalmi hullám esztendeje; de mint általában a forradalmak történelme, ennek a forradalmi kornak történelme is példák egész seregével bizonyítja, hogy épp ezeknek az »eseményeknek sodra«, épp a fenyegetőn komollyá vált forradalmi hullám elriasztóan hat mindazokra, akik csak kacérkodnak a forradalom gondolatával. Nincs forradalom, mely nem szolgáltatna bőveñ példát arra, hogy a forradalom elementárisan nyers és benső ellentmondásokkal telt konvulzív valósága a csalódottaknak, az elkeseredetteknek, sőt a forradalom ellenségeinek a táborába tudja taszítani még azokat is, akik addig, amíg a forradalom csak készült, hívői és előharcosai voltak.

Károlyi sose kacérkodott a forradalom gondolatával, sohasem akart forradalmi átalakulások előharcosa lenni, de szándéka ellenére, az öntelt és elvakult oligarchia politikája következtében 1918. októberében azon veszi észre magát, hogy már nem egy parlamenti ellenzéknek, hanem az ország forradalmi erőinek, egy forradalomnak az élére került.

Hogy valami *mennyire* anachronisztikus, az igazában akkor derül ki, amikor a jelen egy csapásra, amely voltaképp csak az utolsó csapás, múlttá válik. Így történt Tisza István Magyarországaival is. A francia forradalom előtt is csak igen kevesen tudták, hogy *mennyire* anachronisztikus az a társadalmi rend, melyet *aztán* mindenki »ancien régime«-nek nevezett. Tán a dolgok természetéből, minden meglévőnek az inerciájából következik, hogy tovább tart, mint »az ideje«. Egy-egy rendszer évekkel vagy évtizedekkel túléli idejét, időszerűségét, s épp az ilyen, már régóta időszerűtlen társadalmakban, mint amilyen a magyar is volt, a normális — az, ami másutt normális volna — vakmerő eredetiség és forradalmi kihívás erejével hat. S valóban mozgásba is hoz felgyülemlett, régen robbanásra váró forradalmi erőket. Ez történt a Károlyi esetében is. De az ő esetében nem ez a különös. A különös, a rendkívüli az, hogy Károlyi nem habozott, nem hátrált meg, hanem felismerve a forradalomban saját politikai és erkölcsi követeléseinek következetes megvalósulását és egyetlen lehetséges megvalósítóját, forradalmárként folytatja az útját. És pedig nemcsak a pillanat pátoszától megvesztegetve, »pillanatnyi hőstettként«, nemcsak a pillanatnyilag kedvező forradalmi helyzetben, hanem a forradalom bukása után is — hosszú és kínos évtizedeken át változatlanul híven az úthoz, amelyen elindult és önmagához. S nem tagadja meg az önmagához való hűséget késő aggkorában sem, akkor is még egyszer utoljára, harcos és tragikusan magányos bátorsággal, mintha nem is a sír szélén, hanem pályája kezdetén, ereje teljében állna, szembefordul azokkal, akik rágalomokkal, hazugsággal, inkvizíciós módszerek segítségével kicsikart vallomásokkal — a Rajk-pörrel — ártatlan embereknek váltak hóhéraivá és ezzel sírásóivá annak a reménynek, mely a szociális forradalomtól és a szocializmustól nemcsak a politikai és gazdasági szükségességnek, hanem egy minden eddiginél emberibb erkölcsi rendnek diadalát is várta.

Aki késő öregségében, amikor már senkitől se lehetne elvárni, hogy mást is akarjon, mint kitérni minden harc elől, aki élete nyolcadik évtizedében képes arra, hogy »előlről kezdje«, megint



»egyedül egy egész világ ellen« vállalja minden következményével a küzdelmet a forradalom erkölcsi presztíziséért — Károlyi bebizonyította, hogy nem az események sodorták egyre inkább balra; ezzel az egész életét bekoronázó tetteivel bizonyította be, hogy számára a forradalmiság nem kaland, hanem legszemélyesebb, legintímesebb, imperatív erkölcsi szükségletéből következett, s ezért tudott hű maradni hozzá. Helyesebben: ezért nem lehetett megalkudni, ezért *kell*ett hűnek maradni mindhalálig. Ebben van az ő személyének erkölcsi nagysága és kivételes emberi vonzóereje.

Csak félre kell tolni a különféle ferdítéseket és hamis magyarázatokat, csak meg kell szabadulni nemcsak a jobb-, hanem a baloldali előítéletektől is, hogy Károlyi Mihály rendkívüli életútjának étape-jait követve meggyőzően bontakozzék ki az ember szeme előtt ennek az életnek egyszerű és világos, kényszerítő erejű belső logikája. Igen, ez az élet mint valamely nagy művészi alkotás, amint egyszer bevégezten áll előttünk, a maga egészének egysége által legapróbb részleteiben is oly megmásíthatatlanul, szervesen szükségesnek tűnik, hogy még csak elképzelni se lehet másképp, mint ahogy termett.

